

A kapcsolati hiányok, várákozás hatása az integráció útjaira a menekülők körében

Bevezetés

A harmadik országból elinduló menekülők útja fáradtságos és költséges, de társas-szociális áldozatokkal is jár. Erre az áldozatra kívánok koncentrálni tanulmányomban, s azt kívánom bemutatni, hogy a menekülők kapcsolati hálózata ciklikusan tágul és szűkül, stabil hubokat feltételez a megállópontokon, sérülékeny, változékony, s számos módon meghatározza a későbbi hálózat morfológiáját, a neointegráció sikerességét.

Mióta menekültek integrációjával foglalkozom, mindig odajutok, hogy arról beszéljek, mi az, ami nincs, s itt nem materiális dolgokra gondolok, hanem kapcsolatokra, kapcsolati tőkére, kötődésekre és a mindezekből kirajzolódó integrációra. Pontosabban az integráció alternatív útjaira. Arról szölok, hogy a kapcsolatok, a hálózatok – mint erőforrások – hogyan szenvedik el a traumákat, a kirekesztést, a nemzetközi védelemért folyó küzdelmeket, s hogyan válnak fontossá a mindent túlélő, megújítható, reaktiválható kapcsolatok, s azon keresztül a biztonságos mikroközösségek.

Menekülők útja a célország felé

Amikor valaki a hazájából elmenekül, jogilag nem tekintjük menekültnek. A migráns szó nagyon általános. A menekülő kifejezés utal arra, hogy az adott személy védelmet, biztonságot veszített, s keres, jelzi, hogy mozgásban van, de azt is, hogy a nemzetközi védelemre való jogosultságot (még) nem érdemelte ki. A menekülők kifejezést alkalmazzuk tehát mindazokra, akik úton vannak, jelzik vagy jelezni fogják, hogy menekültstátuszra tartanak igényt, függetlenül attól, hogy a kibocsátó ország és az elhangzottak alapján vélel-

mezhetően kaphatnak vagy sem nemzetközi védelmet (így például menekült-státuszt) egy megfelelő országban. Terepmunkám a magyar-szerb határ környékén megjelenő menekülőkre korlátozódik, még a digitális terepmunka során is. Ez a határszakasz különleges helyet foglal el az út során: fizikai és jogi akadályt képez a balkáni útvonalon haladók számára, a nemzetközi védelemhez való hozzáférés ellehetetlenített, de mégis fontos szerepe van, mert az egyik legerőteljesebb útvonal Nyugat-Európa felé itt vezet át, s ugyan erőszakkal terhelt, de kitartó próbálkozással, korrupcióval átjárható, utána pedig lényegében nincs akadály a célországig.

A célországról a menekülők jellemzően kevés földrajzi-gazdasági ismerettel bírnak, választásukat jellemzően egy kapcsolattal indokolják (vö. Dahinden, 2010): családtag, rokon, ismerős várja őket, s a kezdeti időben ráhagyatkozni kívánnak, ami a szállás, megélhetés, munkakeresés hármását jelenti. Jórészt úgy értesültek, hogy érkezésük után munkába is állhatnak a kapcsolat munkahelyén vagy közelében. Ezek olyan reményteljes információk, amely számukra az egzisztenciális kiutat, egyúttal az otthonmaradottak támogatásának lehetőségét ígéri (vö. Sik 2022).

A célországi elképzeléseknek még további fontos sajátosságai is vannak, melyek befolyással bírnak a menekülők integrációs elképzeléseire: egyrészt a lehetőségekről színesebb, biztatóbb képet alkotnak (Nagy, 2008) másrészt a lehetőségek nagyjából a diaszpórákra irányulnak.

Kapcsolati hálózatok dinamikája útközben

A menekülők Törökországtól az európai célország felé tartva több országon haladnak keresztül, több ponton meg kell szakítsák utazásukat, akár azért, mert akadály áll előttük, akár azért, mert nem áll módjukban fizetni a következő szakaszt, ritkán azért is, mert pihennek vagy újratervezik a további utazást.

A 2015-ös menekülthullámot követően erőteljesebb lett a fizikai és jogi akadály, amellyel a menekülőknek szembe kell nézni az egyes tranzit-országokban, de ez valójában nem akadályozza meg az átjárhatóságot, csak drágábbá, veszélyesebbé teszi azt, s korlátozza a nemzetközi védelemhez való hozzáférést. Összességében az, hogy nehezített a tranzitországokon való át-

haladás, nem jelenti azt, hogy nem fognak elindulni, mert a kiindulóponton már eldőlt: jobb, reménytelibb területen kell próbálkozni, az egzisztenciát, biztonságot megteremteni.

A kiindulóponton (a kibocsátó országban) az indulás előtt jelentősen szűkül a kapcsolati háló mérete, kifejezetten a kijutást, továbbmozgást, ehhez szükséges információt, anyagi forrást jelentő kapcsolatokat megőrizve illetve megszerelve, a kvázi felesleges kapcsolatokat pedig fokozatosan leépítve. Még az erős kapcsolatok száma is megfogyatkozik. (Nagy, 2009) A tranzit során tartósan megváltozik az ego-hálók morfológiája és a kapcsolatok száma lecsökken, majd az egyes állomásokon a helyi szereplőkkel (etnohomogén kapcsolatokkal, embercsempész, segítő aktivisták, néha más menekülők) átmenetileg kibővül (ld. az A kapcsolati hálózatok sajátosságai c. fejezet), majd a következő szakasz felé tartva ismét szűkül, s így ismétlődik. Azt is mondhatnánk, hogy funkcionális segítő/támogató kapcsolatok lépnek be, de nem tartósak, ritkán minősülnek át baráti kapcsolattá.

Szünet? Megálló? A kapcsolatok visszahúzódása

Amikor a menekülők a magyar-szerb határ szerb oldalára érkeznek, már sok mindenben keresztülmentek, sok helyen megálltak vagy elakadtak, de kisebb-nagyobb szünetet követve továbbjutottak. Továbbjutottak úgy, hogy minden megállónál volt választásuk, néha csak az útvonalak közül tudtak választani, néha aközött, hogy maradnak vagy továbbmennek. A választás nehéz lehet, de azok, akikkel a magyar-szerb határ környékén találkozom, mind úgy döntöttek az eddigi állomásponthoz, hogy továbbhaladnak a célország felé. E cél alá rendelnek mindent. A kapcsolatokat is: a szükséges, fontos kapcsolatokat ápolják, a többire nem marad erőforrás (idő, digitális idő, anyagi ráfordítás).

Összességében az ego-háló morfológiája megváltozik: a családi kapcsolatok számossága jelentősen csökken, munkahelyi kapcsolatok nincsenek, a baráti kapcsolatok helyébe az együtthaladókkal való kapcsolatok lépnek, ez utóbbi számosságában az 1-6 fő közé esik, összességében nagyon alacsony számú kapcsolattal rendelkeznek (ld. Nagy, 2009). Ez kiegészül olyan funkcionális kapcsolattal, mely a következő állomásponthoz vagy a célországi kapcsolatokra irányul, valamint a helyi kapcsolatokra. Ez utóbbi egyrészt

az embercsempész ügynökét, a továbbhaladásra várakozó etnohomogén kapcsolatokat, valamint ugyanazon táborban (hivatalos vagy nem hivatalos táborban) várakozó nem etnohomogén kapcsolatokat foglalja magába.

1. ábra. Hálózati pillanatkép a magyar-szerb határról

Külön szerepe van azoknak a szereplőknek, akik tartósan a határ mentén maradnak, akár azért mert várnak valakire, aki még nem érkezett fel a balkáni útvonalon, akár azért, mert nincs anyagi eszközük továbbhaladni (s utóbbit nem tudják vagy akarják kiváltani ígérvénnyel [ld. Dahinden, 2010]). Sokszor az embercsempész hálózat infóbrókereként működnek ezen „beragadó”

Alternatívák a kapcsolódásokra

Vallási közösségek és vezetők

A vallási közösségek jellemzően jótékonyági akciók kapcsán jelennek meg: adományaikkal, azok szétosztásával foglalkoznak, alkalmasint térítő tevékenységet is folytatnak, többször inkább csak beszélgetnek, s ezek a kapcsolódások nem is feltétlenül lesznek számottevőek vagy intenzívek, ez ritkán is célja a közösségnek, hiszen érzékelik az időlegességét a menekülők jelenlétének. A közösségek egy része valamely keresztény irányzathoz tartozik, de megjelennek a legtöbb menekülőhöz közelebb álló muszlim közösségek is.

A terepre érkező muszlim közösségek részben a helyi muszlim közösségek adományait transzferálják, részben a nemzetközi kapcsolatokon keresztül érkező adományokat fordítják a segítségnyújtásra. S ahogy az adományok, különösen a Ramadánhoz kapcsolódóan érkező adományok, kiegészülnek az eszmeiség közvetítésével is. Ez részben a szaudi támogatásból megvalósuló hittérítő kapcsolódásait jelenti, amely egyúttal jelenti azt is, hogy megerősítik a muszlim valláshoz való elköteleződést, a sorsforduló eseményekhez kapcsolódó vallási magyarázatokkal erősítik a fokozottabb vallásosságot. Úgy tapasztaltam, hogy pont azok a menekülők, akik sikertelenebbek, lassabban haladnak, kevesebb kapcsolati tőkével rendelkeznek, érkezési pontot jelentenek a vallási szélsőséges eszmék számára (Nagy, 2017). Ez nem jelenti a terrorista sejthez való csatlakozást, egyszerűen csak egy ortodox iszlamista nézet elfogadását és az ahhoz kapcsolódókkal való közösségiséget, nyilván egyfajta biztonsági kockázat növekedést is.

Helyi civilek

A 2015-ös menekültválság idején jelentős számban, később egyre kevésbé, napjainkban elvélve ha találkozunk helyi civilekkel terepen. Jellemzően étel- és vitaminadományokkal, melegétellel valamint ruhaadományokkal érkeztek, egyénileg, szervezeten, helyi erőforrásokat is megmozgatva, képviselték a szolidaritást, vagy épp kifejezték a migrációs politikáról a véleményüket ilyen módon is.

Nem helyiek a főbb tranzitpontokon

Korábban is, de a nagy menekülthullámtól kezdődően folyamatosan, változó intenzitással, de jelen vannak európai civilek a nagyobb tranzitpontokon, s elsősorban élelem- és ruhaadományok szervezésével, szétosztásával támogatják a menekülőket. De nagy szerepük van abban is, hogy támogassák a lakhatásban, egészségügyi szolgáltatáshoz való hozzáférésben, jogérvényesítésben a menekülőket. Amellett, hogy elkötelezettségük miatt gyakran kerülnek a sztereotípiák kereszttüzébe, hiszen viselik a migránssimogató, szélsőbalos, antifa, kozmopolita, anarchista bélyegeket, jelentős szerepük van abban, hogy fény derüljön a menekülők elleni erőszakos atrocitásokra, jogfosztásokra. Terepen begyűjtött információik közvetlenül segítik azt, hogy a menekülők szükségleteire reagálni tudjanak a segítők, de interpretálják a határőrizeti bántalmazást, az emberkereskedelmet, a szexuális kizsákmányolást. Kapcsolódásaik néha tartósak, s a célországig kísérik figyelemmel klienseik sorsát.

Digitális tér

Nem elhanyagolható a digitális térbeli kommunikáció, információáramlás sem. Részben a megmaradt (kisszámú) családi kapcsolatok tájékoztatása miatt, részben a menekülő utazásának szervezése okán a digitális hozzáférés mindig nagyon fontos. A digitális térben történik az útvonalak feltérképezése, a kapcsolatok kiépítése, itt hirdetik a szolgáltatásaikat az embercsempészek is, az újabb és újabb, a kommunikációs platformokon költöző digitális helyek nyíltan kínálják az egyes útszakaszokon való továbbszállítást, itt terjednek a koordináták, a szálláshelyek, a szükséges információk, mint a megbízható szállásadók, tisztálkodási helyek, pénzváltás vagy boltok. A digitális tér biztosítja azt is, hogy a menekülők ki tudják fizetni (vagy fizettetni) az adott szakaszon való áthaladást. Így például a szerb határról Ausztriába való eljutást a számos sikertelen próbálkozás után, a sikeres ausztriai érkezést követően a pénzt őrző rokon, megbízható személy fizeti ki – senki nem utazik rengeteg pénzzel, s ha nincs is, az utazás ára ledolgozható.

Kapcsolati hiányok hatása az integrációs tervekre

A kapcsolati hiányok és a kapcsolati kudarcok egyértelműen hátrányosan befolyásolják a befogadó társadalom felé irányuló integrációs terveket (Nagy 2011). Azonban a meglévő kapcsolatok – többnyire etnikai, vallási homogeni-

tást mutató kapcsolatok – meghatározzák az integráció irányát: a diaszpórák, vallási közösségeik felé (Nagy, 2009; Tilly, 2001). A meglévő kapcsolatok mellé azonban lassan, nehezen épülnek új kapcsolatok kapcsolati kudarc esetén, ez minden más területen is szűkölködést jelent.

A várakoztatás tartósítja azt az állapotot, amikor kevés új impulzust fogadnak, kevés kapcsolattal való törődést kell kifejtteniük, hálózatuk ápolása akadályozott és csak néhány kapcsolat érkezik be. Ez azt is jelenti, hogy az a néhány, szintén várakozó kapcsolat, valamint a digitális térben elérhető kapcsolatok, amellyel kapcsolatban marad, ők alakítják az integrációs tervet: hol, kikkel, mit tervezzen, milyen stratégiát kövessen. Mivel ezen kapcsolatok nagyjából a saját etnikai közegük felé mutatnak, ráadásul onnan kapnak pozitív visszajelzéseket és ezzel párhuzamosan a befogadó társadalom irányából nem, természetesen valósul meg az a képlet, hogy a diaszpórán belül képzeljék el a jövőjüket.

Az alternatívák hatása a kapcsolódásokra

Az alternatívák elsősorban erőforrásokat jelentenek, olyanokat, amelyek átválthatók a célország felé jutást segítő „valamire”. Általánosságban a menekülők helyzete sérülékeny, így minden kapcsolat fontos, az alternatívák hozzáférést biztosítanak elérhetetlen dolgokhoz. Mégis, amint láttuk, kevés kapcsolatot ápolnak: ennek oka elsősorban a kapcsolattal járó többletköltségek, de amiatt is, mert a kapcsolatok többsége jellemzően aszimmetrikus, növeli a függőséget, így hiába is érné meg, ha a másik oldal nem nyitott a kapcsolódásra. Amennyiben mégis létrejönnek e kapcsolatok, ismereteiknek megfelelően támogatni tudják az integrációs kísérleteket. A helyi és nem helyi civilek ritkán nyújtanak tartós, a földrajzi mobilitás során is értékelhető támogatást, ennél hatékonyabb a vallási közösségek hálózata, mely legalább egy segítő közösség elérhetőségét, kapcsolatát fel tudja kínálni, becsatornázza a menekült az adott vallási közösségbe. Még hatékonyabb ennél a digitális tér egy kisebb része, mert mind a mögötte, mind az előtte lévő útszakaszon fellelhető kapcsolatok egy része valódi információt, anyagi segítséget jelenthet. A többi a fent épp csak jelzett többletráfordítás, megtérülést, kockázatbecslést igényli.

A kapcsolati hiányok hatása a menekülők beilleszkedésére

Korábban arról írtam, hogy a kapcsolati hiányok és azon belül is, azok típusai, hogyan hatnak a neointegrációra (Nagy 2009), lényegében a kapcsolati hiányok megnehezítik a későbbi kapcsolatépítést, így a befogadó társadalomhoz való integrációt is (vö Kováts 2013), s ez szélsőséges esetben a kapcsolati kudarcokhoz vezet, mely az integráció kudarcát jelenti. S az integráció kudarca sokszor együttjár a menekültek diaszpórához, vallási közösségeikhez való kapcsolódásával. Összességében e tanulmány ezt a megállapítást egészíti ki azzal, hogy bemutatja, a menekülők várakozása (és várakoztatása) elnyújtja annak az idejét, amikor beszőkölt kapcsolati hálózatban, kevés kapcsolatgondozás mellett töltik napjaikat, s így megnő a kockázata, hogy e szűk csatornákon keresztül áramló információk alapján válasszanak célokat, eszközöket. Ez pedig épp a bensőségebb támogató kapcsolatok szerepére világít rá: a sebezhetőség, kiszolgáltatottság időszak után rajtuk múlik, hogy milyen irányba indul meg a menekülő kapcsolati hálója. A kapcsolatok a saját preferált hálózataikhoz kapcsolják az újonnan érkezőket, s így fordulhat elő, hogy a menekülő – függetlenül attól, hogy a célországban milyen jogi státuszra tesz szert –, a diaszpórák rejtekében marad.

Felhasznált irodalom

- DAHINDEN, JANINE (2010): 'The dynamics of migrants' transnational formations: Between mobility and locality. In: Baubock, R., Faist, Th. (eds.): *Diaspora and Transnationalism. Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam University Press, Amsterdam. 51–72.
- KOVÁTS ANDRÁS (2013) A bevándorlók társadalmi integrációja – koncepciók és indikátorok. In: Kováts András (szerk.) *Bevándorlás és integráció. Magyarországi adatok, európai indikátorok*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet. 9–24.
- NAGY TERÉZIA (2008) Relatív egzotikum. In: Fejős Zoltán – Pusztai Bertalan (szerk.): *Az egzotikum*. Tabula Könyvek 9. Budapest – Szeged, Néprajzi Múzeum – SZTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2008. 173–188.

- NAGY TERÉZIA (2009) *Kötődések és kudarcok. A kapcsolatok és kapcsolati kudarcok szerepe az integrációban. Egy menekültek körében végzett terepmunka eredményei.* Doktori disszertáció. <http://phd.lib.uni-corvinus.hu/437/>
- NAGY TERÉZIA (2011) Harmadik világbeli menekültek magyarországi integrációjának esélyei. *Esély*, 5. 75-99
- NAGY TERÉZIA (2017) A szélsőséges iszlamizmus térnyerése és a sebezhetőség hálózati szempontból. *Rendvédelem* 6 (1) 121-144.
- SIK ENDRE (2022) A hálózat és a társadalmi tőke elmélete. In Sik Endre: *A migráció szociológiája 3.0.* Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó
- TILLY, CHARLES (2001) Áthelyeződött hálózatok. In: Sik Endre (szerk.): *A migráció szociológiája.* Budapest: Szociális és Családügyi Minisztérium. 89–103.